

Примакова В.В.*

ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРАЦЯХ ПЕДАГОГІВ-КЛАСИКІВ

У статті проаналізовано уявлення педагогів-класиків про особистість вихователя підростаючого покоління в різні історичні часи; охарактеризовано вимоги до особистості вчителя початкових класів, котрі висувалися в період кінця XIX – початку XX століття і впливали на становлення та розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні.

Проблеми професійної підготовки вчителів, їх фахового зростання й удосконалення в сучасному суспільстві відносять до сфери найважливіших державних інтересів. Цим зумовлено й необхідність розробки концепції неперервної освіти педагогів, основною ідеєю якої є фаховий розвиток педагогічних кадрів упродовж професійної кар'єри. Систематизація й узагальнення досвіду педагогів-класиків, присвячених розкриттю питань професійного розвитку вчителів початкових класів, підвищення їх загально професійної культури, педагогічної майстерності дозволить виокремити основні якості, необхідні для ефективної педагогічної діяльності та максимальної самореалізації вчителя в мінливому світі. Простежити погляди видатних представників педагогічної думки в ретроспективі допоможе аналіз окреслених ними класифікацій вимог, що висувалися до особистості вчителя в різні часи, історичні періоди розвитку освіти. Вплив думок прогресивних педагогів минулого на професійний розвиток учителів початкових класів сприятиме визначенню пріоритетів саморозвитку, самовдосконалення в післядипломній освіті на сучасному етапі.

Друга половина XX ст. відзначається розвитком післядипломної ланки педагогічної освіти в Україні, про що свідчить аналіз архівних джерел і науково-педагогічної літератури. Однак на її становлення й розвиток, безумовно, впливали погляди й просвітницька діяльність найпотужніших представників педагогічної думки минулого, які у своїх прогресивних працях підкреслювали необхідність професійного зростання вчителів, у тому числі початкових класів. Ідеї педагогів-класиків про розвиток освіти й професійної підготовки вчителів були предметом розгляду сучасних науковців і педагогів-практиків, вони також впливали на характер їх розробок. У сучасній педагогічній теорії питаннями підготовки і професійного розвитку майбутніх учителів займалися О.Абдулліна, М.Євтух, І.Зязюн, Л.Петухова, В.Сластьонін, Н.Слюсаренко, Н.Хміль та ін. Різні аспекти роботи вчителів початкових класів були відобра-

* © **Примакова В.В.**

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

жені в працях Н.Бібік, М.Вашуленка, К.Гуз, В.Ільченко, О.Савченко та ін. Проблеми професійного вдосконалення педагогів у післядипломній освіті розглядали Л.Гончаренко, А.Зубко, В.Кузьменко, В.Олійник. Вплив на становлення й розвиток неперервної педагогічної освіти здійснювався завдяки дослідженням вітчизняних науковців історичного аспекту розвитку освіти: О.Сухомлинської, В.Крисюка, А.Кузьмінського, В.Лугового та ін. До питань професійного становлення педагогів та окреслення й обґрунтування вимог до їх особистості неодноразово зверталися педагоги-класики різних часів: П.Блонський, Л.Бойко, Я.Коменський, П.Лесгафт, А.Макаренко, Г.Селевко, В.Сухомлинський, К.Ушинський, С.Шацький. Однак проблема професійного розвитку вчителів початкових класів в історико-педагогічному аспекті в рамках спеціального цілісного наукового дослідження потребує додаткової уваги. Відтак метою статті є аналіз, систематизація й узагальнення поглядів педагогів-класиків на проблеми професійного становлення, розвитку і вдосконалення вчителів початкових класів, підходів до оцінювання їх діяльності, вимог до особистості фахівців.

На кожному історичному етапі розвитку суспільства прогресивні представники педагогічної думки замислювались над образом «ідеального вчителя», висвітлюючи ці уявлення у своїх працях. Філософи, мислителі, громадські діячі усвідомлювали роль педагога у становленні та гармонійному розвитку вихованців, тому до професії вчителя, до його особистості в різні часи висувалися високі вимоги. Видатні просвітники обґрунтовували підходи, критерії до оцінки результатів учительської діяльності, окреслювали коло необхідних якостей, якими мав би володіти справжній учитель.

Більшість педагогів-класиків у всі часи наголошували на виключному значенні власного прикладу вихователя в особистісному становленні вихованця. Підставами для цього слугувало усвідомлення ними необхідності врахування в педагогічній роботі природної здатності до наслідування, що притаманна дітям у молодшому шкільному віці. Учені стверджували, що вчитель обов'язково мав бути взірцем для дитини, прикладом для наслідування за будь-яких обставин, а відтак володіти сукупністю відповідних якостей і властивостей, що характеризували б спрямованість його педагогічної діяльності, професійного та особистісного зростання.

Висновки зарубіжних педагогів минулого є важливим підґрунтям для розуміння прагнень, вимог, які висувуються й сьогодні до вчителів, у тому числі початкових класів. Я.Коменський основними якостями гідного вчителя вважав насамперед чесність; високий рівень освіченості; моральність і благочестя; працездатність та природну схильність до педагогічної діяль-

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

ності. Видатний педагог указував: «Учителі повинні знати, як зробити розум своїх учнів мудрим, язик – красномовним, руки – умілими для писання та іншого за допомогою постійних прикладів та практики» [1, с.599-601]. А для цього, на думку класика, педагог має бути не тільки вихователем, керівником, але й другом дітей. Отже, стрижнем педагогічної діяльності автор «Великої дидактики» визначав гуманістичну спрямованість учительської праці, наполягаючи насамперед на невинному духовно-моральному розвитку особистості педагога.

Подібної думки дотримувався А.Дістервег, уважаючи за поруку успіху діяльності вчителя наявність у нього таких якостей, як природна любов до дітей; глибокі знання; моральна чистота; усвідомлення важливості професії; енергійність, жвавість і бадьорість; мистецтво спілкування тощо. Особливою властивістю, що сприяла б професійному розвитку педагогів, класик уважав прагнення до самоосвіти, наголошуючи: «Вчитель для школи – це те ж саме, що сонце для Всесвіту. Він джерело тієї сили, котра приводить у дію всю машину. Остання заіржавіє в мертвому заціпенінні, якщо він не зможе вдихнути в неї життя і рух» [2, с.326]. Адже вказане вимагає постійного зростання, розширення кругозору вчителя, поглиблення теоретичних знань і вдосконалення професійних умінь і навичок.

Визначаючи основними якостями гарного вчителя любов до дітей, мудрість, оптимізм, твердість характеру, безкорисливість, І. Песталоцці пояснює: «Учитель, який має такі якості, здатний піднести вище духовний рівень цілого села, розвинути в молоді сили й здібності, спонукати молодь до нового способу мислення й дій» [3, с.156]. Вищевказані думки класиків педагогічної теорії і практики слугували орієнтиром не тільки для тодішнього покоління, а й для багатьох наступних поколінь науковців, педагогів, освітян. Вони, безумовно, впливали на розвиток уявлень про особистість учителя в інших країнах світу, у тому числі України, Росії тощо.

Роздумам на цю тему приділяли велику увагу такі потужні постаті, як М.Ломоносов, М.Пирогов, Г.Сковорода, Л.Толстой, К.Ушинський, надаючи педагогам визначну роль у вихованні молоді. Учителі, за переконанням М.Ломоносова, повинні мати передові погляди, високу культуру, міцні знання та повагу до дітей [4]. Постійне вивчення й аналіз досвіду педагогічної роботи, на думку Л.Толстого, дозволить учителю краще оволодівати професійною майстерністю, основу якої філософ убачав у вмінні поєднувати любов до вчительської справи з любов'ю до дітей [5].

Видатний К.Ушинський стверджував, що вплив особистості педагога на молоду душу складає ту духовну силу, яку не можна замінити ані підручниками, ані моральними сентенціями,

ані системою заохочення та покарання. Згідно з висновками педагога-класика, учитель має володіти такими властивостями, як любов до своєї професії; усвідомлення мети діяльності та знання своєї справи, відповідальність за неї; прагнення до вдосконалення; володіння педагогічним тактом [6].

Значний внесок у становлення й розвиток післядипломної освіти було зроблено також геніальним ученим М.Пироговим. Указуючи, що вчителів треба готувати в спеціальних педагогічних навчальних закладах і на педагогічних курсах, він наголосував на необхідності обов'язкового періодичного навчання викладачів після закінчення університету. Великого значення науковець надавав самоосвіті вчителя, творчому пошуку в роботі, постійному обміну педагогічним досвідом. Актуальними залишаються й нині настанови М.Пирогова про те, що успіх у роботі вчителя залежить від розвитку самої науки; від особистості і ступеня розвитку як учня, так і вчителя; від методів і способів викладання основ наук. Учитель, згідно з переконаннями науковця, виховує і своєю поведінкою, і своїми особистісними якостями [7].

Під впливом ідей К.Ушинського та М.Пирогова формувалися й педагогічні погляди видатного російського педагога В.Вахтерова. У його працях знайшли відображення ідеї гуманізації освітнього процесу, розвитку індивідуальності дитини, урахування неповторності дитячої особистості та багато інших питань. Як методист початкового навчання, інспектор народних училищ не тільки висував прогресивні ідеї про загальну обов'язкову освіту та відповідну підготовку вчительства для народних шкіл, а й сприяв їх упровадженню в освітній процес, відстежував результати такої діяльності [8]. Педагогічна концепція В.Вахтерова являє собою взаємозв'язок і взаємообумовленість таких складових, як погляди педагога на освіту, на моральне виховання та на роль учителя в організації ефективного освітнього процесу, об'єднаних ідеєю про самоцінність дитини [9]. Вважаючи початкову народну школу першим та обов'язковим щаблем єдиної шкільної системи, педагог-класик убачав її функції не тільки в забезпеченні елементарної освіти дітей, а й у розширенні їх кругозору, цілісної картини світу засобами розвитку пізнавальної активності, виховання прагнення до самоосвіти надалі.

Усвідомлюючи важливість і глобальний характер окреслених завдань, В.Вахтеров розглядав учителя як одну з ключових фігур в організації ефективного педагогічного процесу, висуваючи до нього високі професійні та особистісні вимоги. Основними якостями вчителя, на його думку, мали бути працьовитість, доброта, м'які і прості відносини з дітьми, розум, знання, такт [8].

Погляди вказаних педагогів-класиків знайшли своє продовження в галузі освіти, у педагогічній творчості їх послідовників та однодумців. Ідеї гуманізму, проблемного підходу до процесу навчання й виховання молодших школярів відображені у професійній діяльності та педагогічних працях Ш.Амонашвілі, Л.Занкова, С.Лисенкової. Вони стали орієнтиром для створення педагогічних систем новаторів В.Шаталова, І.Іванова, Є.Льїна. Педагогічні погляди видатних педагогів-класиків торкалися питань професійного зростання фахівців, що, безумовно, вплинуло на виникнення й становлення в подальшому системи післядипломної освіти вчителів.

Отже, наприкінці XIX і на початку XX століття проблеми професійної готовності, постійного розвитку і вдосконалення вчителів усе частіше привертала увагу науковців і педагогів-практиків. Передові представники дореволюційного просвітництва мали спільні погляди на особистість педагога, які можна охарактеризувати як гуманістичні, людиноцентричні, що залишаються актуальними й сьогодні. Вони, безумовно, впливали на формування суспільної думки про те, що вчителі мають працювати над особистісним і професійним зростанням та вдосконаленням упродовж усієї педагогічної діяльності. Це сприяло усвідомленню необхідності професійного спілкування між колегами, підвищення майстерності кожного вчителя, розвитку загальнопедагогічної культури фахівців. Указане спричинило перші потужні кроки в напрямі становлення післядипломної освіти в Україні як складової неперервного професійного розвитку вчителів, у тому числі початкових класів.

Література:

1. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский – М.: Госучпедизд. МП РСФСР, 1955. – 651 с.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М.: Учпедгиз, 1956. – 374 с.
3. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / И.Г. Песталоцци. – М.: Педагогика, 1981. – Т. 2. – 156 с.
4. Ломоносов М.В. О воспитании и образовании: [Сборник] / АПН СССР. – М.: Педагогика, 1991. – 339 с.
5. Толстой Л.Н. Сочинения графа Л.Н. Толстого. Изд-е 12-е. – М.: Типо-лит. т-ва И.Н.Кушнерев и К, ч.4. Педагогические статьи. – 1911. – 590 с.
6. Ушинский К.Д. Собрание сочинений в 11 тт. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1963. – Т.2. – 875с.
7. Пирогов Н.И. Избр. пед. соч. / Сост.: А.Н. Алексюк, Г.Г. Савенок. – М.: Педагогика, 1985. – 496 с.
8. Вахтеров В.П. Избранные педагогические сочинения / сост. Л.Н. Литвин, Н.Т. Бритаева. М.: Педагогика, 1987. – 400 с.
9. Бутунина Л.В. Педагогическая концепция В.П. Вахтерова: дис. канд. пед. наук: 13.00.01: / Бутунина Л.В. – Смоленск, 2006. – 182 с.